

ФІЛОЛОГІЯ

Олена РОМАНЮК

ВПЛИВ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА СВІДОМІСТЬ МОВЦІВ

Статтю присвячено аналізу впливу запозичень новітнього періоду на свідомість мовців. Розглядається питання адаптації запозиченої лексики у мові-реципієнті, можливості засвоєння і відтворення такої лексики мовцями, питання доцільності / недоцільності застосування запозичень у мас-медіа. Порушується проблема формування і переформування мовної свідомості внаслідок сприйняття великої кількості інформації з іншомовними термінами.

Функціонування лексики – це динамічний процес виникнення і занепаду, появи в активному обігу і витіснення на мовну периферію певних форм і лексем, у тому числі і запозичень.

Велику кількість іншомовних слів звичайний мовець може і не сприйняти як запозичення, бо вони давно увійшли у повсякденний вжиток. На певному ступені засвоєння іншомовного елемента мовою-реципієнтом слово наближається до фонетичних і словотвірних моделей, характерних для даної мови, набуває здатності виступати джерелом вторинної номінації (ринок-ринковий), починає функціонувати у різних стилях тощо, а це зближує його з елементами рідної для мовця мови. Немає сумніву, що для усіх зрілих мовців буде зрозумілим такий фрагмент: “Для **постколоніальних** країн, мова яких зазнавала всіляких обмежень і утисків, а мова колонізаторів займала панівне становище, актуальним є відновлення функцій власної мови, підвищення її авторитету в суспільстві” [6, 85]. Такі очевидні запозичення, як **постколоніальний, колонізатор, актуальність, функція, авторитет**, зберігаючи своє іншомовне забарвлення, не створюють труднощів у розумінні їх значень, хіба

що не завжди можуть використовуватись рядовим мовцем у власному висловлюванні: він замінить деякі з цих лексем більш зрозумілим і ближчим, хоч менш точним словом (наприклад, *колонізатор – загарбник, завойовник; актуальний – важливий і т.ін.*) І така заміна є закономірним явищем, адже розуміти іншомовне слово – одна річ, а використовувати його у власній мовленнєвій практиці – інша. Інакше кажучи, запозичення часто залишаються лише у пасивному словнику більшості мовців.

Навичок читання людина набуває ще у початкових класах. У молодшому шкільному віці навколишній світ багато в чому відкривається їй через книгу, збільшується лексикон, вона вчиться формулювати власні думки і формувати розповідь. “...Вік між дитинством і юністю є тим періодом життя, коли остаточно формується і закріплюється наша мовна свідомість”[4; 205]. Важливо, щоб читання літератури у цей час відбувалось лише рідною мовою. “Дитина семи років ще є поступливою у мовному відношенні: переведіть її із одних обставин в інші, і нова мова стане для неї внутрішньо “рідною”, а стара – “чужою”. Але з підлітком 15-ти років ця спроба вже не вдається. Стара мова назавжди для нього залишиться “своєю”, переважно – рідною, внутрішньо найбільш прийнятною мовою...” [4; 205].

У старшому шкільному віці підліток ще більше поінформований, бо, окрім підручника, який для нього стає менш цікавим, він потрапляє у світ преси, телебачення, або, як нині висловлюються, у світ мас-медіа. Йому вже важко накинути чиясь думку. У міру становлення особистості у підлітка з’являються власні інтереси, уподобання, формуються смаки. Його пристрасно цікавить доквілля, він шукає свого місця у ньому. І таку цікавість підліток намагається задовольнити різного роду друкованою та усною інформацією.

Вже у свідомості особистості створюється відповідна система знань, понять, що відповідають дійсності, так звана *когнітивна свідомість*. Оскільки мовна свідомість фактично сформована, то тепер відбувається деяке “спроцення” пізнання, закріплюються мовні поняття через мову. Відбувається постійний діалог між когнітивною свідомістю і мовною системою, зокрема лексичною і

фразеологічною. Таким чином, особистість через когнітивну систему “координат” пізнає світ, дійсність, яка відображається у лексичній системі, і яка, зокрема, “зумовлена інтересами народу, умовами його життя і специфічними особливостями вибору реалій” [1; 142].

Пізнання довколишнього світу відбувається впродовж усього життя людини.

Оскільки світ динамічний, оскільки він постійно змінюється у зв'язку з появою у ньому нових явищ і понять, ці зміни відбуваються на лексичному складі мови і на необхідності засвоєння нової лексики людиною. І доволі часто при її сприйманні виникає бар'єр у свідомості мовця, наслідки якого не завжди можна усунути.

Зрозуміло, що лексика зі сфери побуту зазнає менше суттєвих змін. Водночас засвоєння нових слів відбувається тут набагато легше у зв'язку із швидкими темпами впровадження нових винаходів у практику (наприклад, *комп'ютер, принтер, відео, мобільний телефон, пейджер, біпер тощо*)

Труднощі у розумінні можуть також створювати діалектні або рідковживані лексеми. Скажімо, для мешканців певних регіонів України можуть бути незрозумілими слова *шмінка (помада)* з *пол. szminka (т.с. значення)*, *пательня (сковорідка)* з *пол. patelnia (т.с. значення)*, *мореля* з *пол. morela (персик)*, що поширені на західних теренах України [7, 399, 551, 334]. Отут вже треба застосувати пояснення, бо інакше можуть виникнути труднощі не лише у розумінні цих лексем, а й у можливості використання певних предметів практично.

Швидкими темпами змінюється термінологія зі сфери політики, економіки, культури. Однією із причин запозичення термінів є міжнародні комерційні та технічні, наукові і культурні контакти. Так, помітно активізувався процес запозичування слів з англійської мови на позначення понять ринкової економіки, суспільного життя, політики, мистецтва, спорту тощо. Наприклад, лексеми *траса, селенг*, ледве увійшовши в мовлення, відразу ж вийшли із нього, а такі, як *бартер, дивіденд, валюта* активно функціонують дотепер.

Дуже важливим стає пояснення значень таких слів, особливостей їх уживання і взаємодії з іншими одиницями лексичного фонду.

Для багатьох мовців здається незрозумілим, навіщо запозичувати чужі слова, якщо можна задовольнитися своїми. І звичайний мовець має рацію: у процесі сприймання іншомовного елемента виникають труднощі у розумінні його значення. Але фахівець відповість на це по-іншому: без запозичень не може розвиватись жодна мова, запозичена лексика є виправдана, якщо вона збагачує мову (скажімо, поповнює синонімічні ряди), або ж тоді, якщо у мові відсутнє слово на позначення нового явища.

Можна визнати правоту кожного. Та все ж на фахівця покладена більша відповідальність у доборі лексики. Крім того, він повинен дбати за культивування норми української літературної мови. Фахівець також має можливість через засоби масової інформації ознайомити широке коло мовців з певною інформацією. Саме тут він мав би подумати про те, як ця інформація буде сприйнята нефаківцями.

Останнім часом на сторінки друкованих видань і ЗМІ потрапляє значна частина іншомовних термінів. Актуальність понять, що позначаються багатьма запозиченими словами або утвореними на їх основі новими (*ваучеризація, сертифікат, приватизація, спонсор, теракт, імпичмент, емісія, сингл, каденція, дефолт, іміджмейкер, тінейджер* і т. д.), зумовила їх активність на сучасному етапі. Деякі з цих лексем, називаючи раніше не відомі поняття в нашому житті, несуть нову для нас інформацію. Уживання таких слів і термінів має різну мотивацію: соціокультурну, традиційно-побутову, емоційно-психологічну. Для активного функціонування терміна у процесі комунікації необхідно точно передати семантику кожного нового терміна, щоб носії мови не відчували труднощів при його сприйманні і пізнішому використанні, так як, скажімо, у випадку з терміном *девальвація*: "Вибір можливої моделі передбачає або спроби втримувати курс у рамках валютного коридору, або продовження лібералізації валютного ринку, яка не виключає відмову "коридорної" політики й подальшу девальвацію гривні" [5, 3].

Чи, скажімо, зі словом “*остарбайтер*”: Елітний часопис “Респект” підрахував, що за останній рік-два найпопулярніші телеканали трансливали 58 репортажів про українців у Чехії, і лише в одному з них йшлося про труднощі східних “*остарбайтерів*”.

Звичайно, коли семантика багатьох слів є незрозуміла, то не можна розраховувати на засвоєння цих термінів носієм мови, не кажучи вже про подальше їх використання у практиці мовлення. Напевно, не кожен звичайний мовець зрозуміє точне значення слів *пертурбація* чи *есхатологічний*, наприклад, у такому тексті: “Не за горами останній рік другого тисячоліття – рік 2000-й. Цей вельми “круглий” рік... став причиною масових очікувань чогось незвичайного, якихось катастрофічних *пертурбацій* – соціальних, космічних або навіть *есхатологічних*” [2, 4]. Важчими будуть для сприймання речення такого змісту: “Велика потреба – це турбота про свій народ, який раз на кілька років перетворюється в *електорат*” або “У свою чергу, парламентарі – через раптове згортання такого прибуткового проекту – можуть образитися і відповісти *імпичментом*”.

Чи можна такі запозичення вважати виправданими і чи не потребують вони заміни або додаткового пояснення?

Але розуміння іншомовного слова – це лише перший бар’єр у процесі сприймання. Наступним суттєвим бар’єром є запам’ятовування і пізніше відтворення в акті комунікації певного іншомовного елемента. Останні два явища характерні для осіб, які претендують на високу освіченість. Сам характер читаної літератури із багатьма запозиченнями спонукає їх до певних операцій зі своєю пам’яттю.

Кожен, хто пройшов ці “тортури”, може без особливих труднощів пригадати, як важко було запам’ятовувати значення хоча б таких слів, як *іманентний*, *перманентний*, *еклектичний*, *дивергентний*, *оказіональний*. Сформована ще у підлітковому віці, мовна свідомість пручалась, не піддавалась “гвалтуванню”. Та коли подібні слова часто повторювались у тексті, їх заучування ставало необхідним. Не важко зрозуміти, що потім відбуватиметься автоматична заміна близького слова на іншомовне. Переформування мовної свідомості фахівця відбувається внаслідок набору великої кількості інформації з іншомовними термінами. Написання власних

творів проходить у межах переформованої мовної свідомості. Цей факт відображається відповідно у використанні великої кількості іншомовних елементів, що часто утруднює сприймання інформації іншими мовцями: “Особливої актуальності у когнітивно орієнтованих дослідженнях, спрямованих на вивчення культурних концептів, набуває етимологічний аналіз у тому його різновиді, що отримав назву “онтологічна етимологія” [3, 8].

Освічена частина українців стикається з іноземною літературою, засобами масової інформації, комп'ютерною інформацією, і цей факт, безперечно, позначається на мовній свідомості цих осіб. Пересічний мовець має справу вже з тим, що йому “приготувала” освічена частина громадян, але з усього поданого на основі запозичень сприйметься лише те, що звичне і відоме.

Складність сприймання тексту, перевантаженого чужомовними словами, викликає негативний заряд емоцій, який закріплюється у свідомості і формує застережне ставлення до іншомовної лексики із її незрозумілими значеннями. При відтворенні великої кількості запозиченої лексики виникають також труднощі у вимові (спробуйте вимовити *екстериоризація*). Чи не “здеморалізується” від такого тиску мовець? Чи не послаблюється розуміння між освіченою частиною громадян і звичайними носіями мови?

Перенасичення рідної мови іншомовними елементами не може бути чинником її розвитку. Запозичення повинні використовуватись обмежено. І, напевно, наукові тексти повинні мати у собі ознаки української науки (попри відоме розуміння науки як “безнаціонального” явища), а україномовна свідомо освічена людина не повинна бути зруйнована наслідками чужомовного впливу.

1. Воробьев В. О русской национальной личности в языке и культуре // Материали 6 Міжнародної наукової конференції “Мова і культура”: В 5-ти т. – Т. 3. – К.: Бібліотека журналу “Collegium”, 1998. – С. 141 – 146.

2. Гузик І. Фатальна дата // День, 14 серпня 1999. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Władza Powszechna, 1994.

3. Єрмоленко С. та ін. Мова в культурі народу (план-проспект) // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 3 – 17.

4. Жаботинский В. Наши языки и др. статьи. – К.: Изд. центрального комитета о-ва “Тарбут”, 1918. – 258 с.

5. Клименко І. Такої девальвації ще не було // День, 14 серпня 1999. – С. 3.
6. Муромцева О. До престижу мови // Матеріали 6 міжнародної наукової конференції “Мова і культура”: У 5-ти т. – Т.3. – К.: Бібліотека журналу “Collegium”, 1998. – С. 83 – 90.
7. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994.

Елена Романюк. Влияние заимствований на сознание говорящих. Стаття посвячена аналізу впливу заимствований новішого періода на свідомість носителя мови. Розглядається питання адаптації заимствованої лексики мовою-реципієнтом, можливості усвоєння і воспроизведення такої лексики мовлячими, питання целесообразності/нецелесообразності використання заимствований в мас-медіа. Затрагується проблема формування і переформування мовного свідомості внаслідок сприйняття великої кількості інформації з іноязичними термінами.

Olena Romanyuk. The influence of borrowings on the speakers' consciousness. This article is devoted to the analysis how the borrowings of modern period influence the linguists' consciousness. The questions of adaptation of the borrowed vocabulary to the recipient-language, the abilities of learning and reflection this vocabulary by linguists, the questions of necessity to use this vocabulary in Mass Media are considered. The problem of making and remaking language consciousness according to receiving a great deal of information with foreign phrases is touched.